

Білім алушы: Мырзахметова Д.Б., студент

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университет, Қостанай қ.

Ғылыми жетекші: Ахметжанова Б.К., жетекші

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДСҰ-ҒА КІРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АННОТАЦИЯ

Белгілі мақалада Қазақстанның Дүниежүзілік Сауда Ұйымына кіруі мәселелері зерттелген. Қазақстанның экономикалық – әлеуметтік жағдайы және әртүрлі факторлар негізінде Қазақстанның ӘСҰ кіру жағдайы талданған.

Кілт сөздер: *Дүниежүзілік Сауда Ұйымы, халықаралық сауда, халықаралық қатынастар, халықаралық ұйым, экспорт, импорт.*

Сауда - деп тауар айырбастауды, тауарларды сатып алу-сатуды, сондай-ақ онымен байланысты процестерді жүзеге асыруға бағытталған шаруашылық саласы мен экономикалық қызмет түрі: «сатып алушыларға тікелей қызмет көрсету, тауарларды жеткізу, оларды сақтау және сатуға дайындау» түсініледі.

Тауар шаруашылығының тарихи даму процесінде айналым саласы оқшауланды және сауда тауарды өндірушіден тұтынушыға ауыстыру бойынша делдалдық қызмет көрсететін дербес салаға айналды. Тауар айналымы саласында көтерме (ірі партиялар) және бөлшек (дана) сауда нысандары бөлінеді. Сонымен қатар, сауданың осы салаларының әрқайсысының мазмұны, ең алдымен, айналым саласында қандай да бір нысан алатын орынға және тауар өндірушіден тұтынушыға қарай қозғалыс процесінде өтетін кезеңдерге байланысты айтарлықтай айырмашылыққа ие.

Сыртқы сауда механизмін түсіну қажеттілігі ежелгі дәуірде пайда болды. Белгілі ежелгі философ Платонның "Мемлекет" еңбегінде қоғам бірнеше топқа бөлінеді: фермерлер, саудагерлер, қолөнершілер және соғыстар. Платон сонымен қатар басқа елдермен азық-түлік алмасуға мүмкіндік берді, себебі олардың арасында еңбек бөлінісі бар. Айырбас жеке негізде болғандықтан нарық пен айырбастау құралдарын – ақшаны сақтау көзделеді.

Бірте-бірте өркениет пен мемлекеттердің дамуымен елдер арасындағы сауда қатынастары дамыды, бұл қазіргі әлемдік сауданың контурын қалыптастыруға негіз болды. XVI-XVII ғасырларда әлемнің барлық елдерінің сыртқы саудасы қалыптасқан халықаралық тауар- ол ақша қатынастарының әлемдік жүйесінің қалыптасуында[1].

Ұлттық нарықта тауарлардың қозғалысы экономикалық факторлар мен мемлекеттік саясатқа байланысты. Әлемдік нарықта халықаралық саудаға жекелеген мемлекеттердің немесе олардың топтарының сыртқы экономикалық саясаты әсер етеді. Халықаралық сауданың дамуы қазіргі замандағы әлемдік экономикада тауарлар мен қызметтердің халықаралық нарығын қалыптастырудың маңызды факторы ретінде әрекет етеді.

Халықаралық саудадағы өндіргіш күштердің одан әрі дамуы ірі өнеркәсіптің құрылуының салдары болды, бұл өндіріс көлемінің ұлғаюына және тауарларды тасымалдаудың жақсаруына әкелді. Өнеркәсіптегі ғылыми-техникалық революцияның әсерінен дамыған елдердің экономикасында болған құрылымдық өзгерістер ұлттық экономикалардың өзара іс-қимылын күшейтті, бұл диірмендер арасындағы экономикалық және сауда байланыстарын кеңейтудің алғышарттары болды. Бұл жағдайлар елдер арасындағы халықаралық сауда-экономикалық байланыстарды одан әрі тереңдету және дамыту қажеттілігін тудырды.

Осының нәтижесінде әлемдік экономикада халықаралық сауда жанданды. Сонымен қатар, елдер арасындағы тауар ағымдарының өсу қарқыны, әлемдік өндірістің өсу

қарқынынан әлдеқайда асып түсті. Дүниежүзілік сауда ұйымының зерттеулеріне сәйкес, әлемдік өндірістің әрбір 10% өсімі әлемдік сауда көлемінің 16% ұлғаюына тура келді [2].

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін экономиканы қалпына келтіру мақсатында 1947 жылы елдер арасында тарифтер мен сауда туралы келісімге қол жеткізілді (ағылш. General Agreement on Tariffs and Trade, GATT, Gatt), соның арқасында халықаралық сауданы реттеу жүзеге асырылды. Сауданы реттеу құралдары халықаралық саудадағы кедергілерді азайту, сандық шектеулерді (импорттық квоталар) енгізу және әртүрлі қосымша келісімдер арқылы сауданы субсидиялау болды.

1966 жылы халықаралық сауда құқығын дамытуға жәрдемдесу мақсатында БҰҰ Бас Ассамблеясының көмекші органы – халықаралық сауда құқығы жөніндегі ҚБ комиссиясы құрылды.

1995 жылы халықаралық сауда ережелері саласындағы жаһандық халықаралық ұйым – Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) құрылды, ол тарифтер мен сауда туралы Бас келісімнің мұрагері болды.

Халықаралық сауда-бұл халықаралық еңбек бөлінісі негізінде пайда болатын әр түрлі елдердің тауар өндірушілері арасындағы байланыс нысаны және олардың өзара экономикалық тәуелділігін білдіреді [3].

Қазіргі кезеңде халықаралық сауда, халықаралық экономикалық қатынастардың ең дамыған түрі болып табылады.

Оның қажеттілігі келесі факторларға байланысты:

- * Әлемдік нарықты капиталистік өндіріс тәсілінің тарихи алғышарттарының бірі ретінде қалыптастыру;

- * Әр түрлі елдердегі жекелеген салалардың біркелкі дамымауы; ішкі нарықта өткізу мүмкін емес неғұрлым серпінді дамып келе жатқан салалардың өнімдері шетелге әкетілуі;

- * Өндіріс көлемінің шексіз кеңею үрдісі, ал ішкі нарықтың сыйымдылығы халықтың төлем қабілетті сұранысымен шектеледі. Сондықтан өндіріс сөзсіз ішкі сұраныстың шекарасынан асып түседі және әр елдің кәсіпкерлері сыртқы нарықтар үшін қатты күреседі.

Демек, жекелеген елдердің халықаралық байланыстарын кеңейтуге деген қызығушылығы сыртқы нарықтардағы өнімді сату қажеттіліктерімен, белгілі бір тауарларды сырттан алу қажеттілігімен және дамушы елдердің арзан жұмыс күші мен шикізатын пайдалану мен байланысты жоғары пайда табуға ұмтылуымен түсіндіріледі.

Қазақстан ашық экономикасы бар елді жариялап, жаһандану факторының ықпалында болды. Сондықтан Қазақстан 1996 жылғы 26 қаңтардан бастап Дүниежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) кіру жөніндегі келіссөздер процесін бастап, ДСҰ - ға кіру туралы шешімін 1996 жылғы ақпанда жариялағаны.

ДСҰ-да бақылаушы ел мәртебесі берілді. Бүгінде Қазақстан ДСҰ-ға мүше болу шарттарын айқындау жөніндегі жұмыс тобына мүше елдермен келіссөздер процесінің сатысында тұр. Бұл процесс 18 жылдан астам уақыт бұрын басталған. Ол ұзаққа созылған сипатқа ие болғаны анық.

Аймақтық деңгейдегі интеграция ДСҰ-ға кіру процесіне әсер ететіні сөзсіз. Алайда, біздің ел кеден одағына да, дүниежүзілік сауда ұйымына да қатарлас мүшелікке ұмтылуы керек.

Бұрынғы әлеуметтік лагерьдің Батыс елдерінің тәжірибесі, ең алдымен Болгария, Польша, көрші Қырғызстан, ДСҰ-ға ерте кіргеніне қарамастан, экономиканың кез-келген саласында өсу байқалмады, бұл елдер артықшылықтармен қатар бәсекелестіктің күшеюі, жұмыссыздық деңгейінің жоғарылауы және т. б. сияқты әлеуметтік-экономикалық сипаттағы бірқатар проблемаларды алғанын көрсетеді. т.б. Дүниежүзілік сауда ұйымына кірген кезде проблемаға тап болған Ресейдің мысалын келтіруге болады. Оның мәні-Ресей шетелден тауарларды жеткізуге шектеулерді, белгілі бір мағынада шетелдік компаниялардың бәсекелестігіне шектеулерін алып тастауы керек еді. Бұл ресейлік

тауарлардың өте сапалы Батыс өнімдерімен де, өте арзан Қытай өнімдерімен де бәсекеге қабілетсіз болып шығуына әкелуі мүмкін [4]. Әрине, бұл мән-жайлар ел ішінде Қазақстанның ДСҰ-ға кіру қажеттілігі туралы пікірін нығайтуға ықпал етпеді, қолдаушылар да, қарсыластар да лагерін құрды. Қазақстандықтардың шамамен 10% - ы ДСҰ-ға қосылу отандық экономикаға нұқсан келтіреді және халықтың өмір сүру деңгейін төмендетеді деп санайды.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіру идеясын жақтаушылар республикаға, оның ішінде экономиканың шикізаттық емес секторларына шетелдік инвестициялардың ықтимал ағынын дәлелдейді.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруіне қарсыластар ел экономикасы басқа елдердің тауар өндірушілерімен әлі бәсекеге түсе алмайды деп қорқады, бұл тек қалыптасу сатысында тұрған отандық нақты сектордың құлдырауына айналуы мүмкін.

Бірақ соңғы уақытта Қазақстан экономикасы тұрақты өсу қарқынын көрсетіп отырғанын және Орталық Азиядағы көшбасшы рөліне саны 5-7% құрайтының есте ұстаған жөн. ДСҰ-ға мүшелік халықаралық инвестициялардың ағынын және бірқатар жаңа салалардың дамуын қамтамасыз ете отырып, Қазақстан өңірдегі позициясын күшейтуге ғана ықпал ететіні анық.

Сонымен қатар, статистикалық деректерді талдау көрсеткендей, соңғы уақытқа дейін қазақстандық экспорттың негізгі бабы жалпы құрылымдағы үлесі 80% - дан сәл асатын минералды өнімдер болып табылады. Қазақстандық импорттың жартысына жуығы Машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, аспаптар мен аппараттар [5]. Қоғамдық өндіріс құрылымында шикізат факторлары басым болып келеді. Мұндай жағдайларда экономика салаларын дамыту стратегиясын әзірлеу кезінде неғұрлым негізгі шикізаттық емес өндірістерді бөліп көрсете отырып, басымдықтарды дұрыс айқындау қажет. Сондықтан ДСҰ-ға кіру кезінде отандық өндірушілердің қолдауы маңызды болады. Осыған байланысты Мемлекет Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін барлық шараларды қабылдауы тиіс.

Қазіргі уақытта экономиканың басым салаларын келесі негізгі бағыттар бойынша бөлуге болады:

1. Негізінен сыртқы нарықтарға бағдарланған және елдің қолда бар ресурстық әлеуетін дамытуды қамтамасыз ететін (мұнай, қара және түсті металлургия өндірісі).

2. Елдің ресурстық әлеуеті (жеңіл, химиялық, мұнай-химия, фармацевтикалық және медициналық, азық-түлік, тоқыма) негізінде дамытын және қайталама және одан әрі қайта бөлу өнімдерін өндіретін ішкі нарыққа бағдарланған қайта өңдеу салалары.

3. Ауыл шаруашылығы өндірісінің өнімдері.

Бірінші топқа қазіргі уақытта бүкіл әлем компаниялары үшін іс жүзінде ашық нарық болып табылатын мұнай өндіру мен мұнай өңдеуді, газ өнеркәсібін, атом энергетикасын және тау-кен металлургия кешенін қоса алғанда, энергетикалық секторды дамыту перспективаларын ескере отырып, экономиканың басым салалары ретінде жатқызылды.

ДСҰ-ға кірген кезде басым салалардың екінші тобы үшін қорғау шараларының кешенді тетігін қолдану негізінен жеңіл, химия, мұнай-химия, фармацевтика, тамақ және тоқыма өнеркәсібі өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қолдайды, олардың негізгі түрлерінің бірі қорғау үшін қажетті импорттық кедендік баждардың деңгейі болып табылады.

Экономиканың аграрлық секторы елеулі реформаларды жүргізуді талап етеді. Осыған байланысты Қазақстанға жаһандану жағдайында ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының құқықтары мен мүдделерін қорғау жөніндегі ұлттық заңнаманы жетілдіру, сондай-ақ шаруа қожалықтарын, оның ішінде экономиканың аграрлық секторындағы жобаларды кредиттеу және қаржыландыру саласында қолдаудың прогрессивті нысандарын енгізу талап етіледі.

Егер республикада ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру бойынша мемлекеттік қолдау жүйесі құрылса, онда қайта өңдеу өнімдеріне қатысты біреуі әлі қалыптаспаған.

Нәтижесінде азық-түлік импорты ұлғаяды, республиканың азық-түлік дербестігіне қауіп төнеді, сыртқы азық-түлік нарықтарына шығу мүмкіндігі жоғалады. Ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеу салаларында (ет, консервілерден, көкөніс өнімдерінен және т.б. бұйымдар өндірісі) халықаралық нарықта бәсекеге қабілетті өнім шығаруға мүмкіндік бермейтін төмен технологиялық және моральдық-ескірген жабдықтардың жинақталуы байқалады.

Тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету, қолайлы инвестициялық ахуал, меншікті қаржы ресурстарының болуы және өңдеуші өнеркәсіп салаларының үлесін арттыру бағытында құрылымдық өзгерістерді жүзеге асыру қажеттілігі орта мерзімді кезеңге арналған жаңа индустриялық саясатты әзірлеу қажеттілігін алдын ала айқындады. Бұл ретте қайта өңдеу өндірістерін инновациялық дамытуға белгілі бір көңіл бөлінетін болады.

Қазақстанның ДСҰ-ға мүшелігі өз алдына мақсат болып табылмайды және оған кез келген бағамен қол жеткізуге болмайды. Ол елдің экономикалық даму міндеттеріне жауап беруге, реформаларды табысты ілгерілетуге және Қазақстан Республикасының әлемдік экономика мен саудаға неғұрлым терең интеграциялануына жәрдемдесуге тиіс.

Үкімет болашақта бірқатар саяси және экономикалық шараларды ғана емес, сонымен бірге құқықтық шараларды да жүзеге асыруы керек.

ДСҰ құқығында отандық өндірушілердің мүдделерін сенімді қорғауды қамтамасыз ететін бірқатар тетіктер бар екенін атап өткен жөн. Бұл механизмдерді мұқият зерттеп, тәжірибеге енгізу қажет. Осыған байланысты Қазақстан тиісті ғылыми топтар құрып, олардың алдына нақты міндеттер қойып, олардың қызметін тиісті түрде қолдауы керек еді.

Осыған сүйене отырып, ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның ДСҰ-ға қосылуы экономикалық реформалар барысына оң әсер етуі тиіс және халықаралық еңбек бөлінісіне неғұрлым белсенді енгізуге бағдарланған экономика құрылымының қайта құрлуына ықпал ететін болады деген қорытынды жасауға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Волков, Г. Ю. Международная торговля / Г.Ю. Волков, Г.П. Солодков. - М.: Феникс, 2016. - 352 с.
2. Галина, Владимировна Кузнецова Международная торговля товарами и услугами. Учебник для бакалавриата и магистратуры / Галина Владимировна Кузнецова. - М.: Юрайт, 2016. - 184 с.
3. Голованова, С. В. Международная торговля в развитии российских товарных рынков / С.В. Голованова. - М.: Форум, 2017. - 192 с.
4. Джерри, М. Розенберг Международная торговля. Терминологический словарь / Джерри М. Розенберг. - М.: ИНФРА-М, 2016. - 368 с.
5. Дюмулен, И. И. Международная торговля. Тарифное и нетарифное регулирование / И.И. Дюмулен. - М.: ГОУВПО ВАВТ Минэкономразвития России, 2016. - 520 с.

РЕЗЮМЕ

В данной статье исследованы проблемы вступления Казахстана во Всемирную торговую организацию. Проанализированы последствия вступления Казахстана в ВТО на основе различных факторов и экономико-социального состояния Казахстана.

RESUME

The article researches issues of Kazakhstan's accession to the World Trade Organization. The authors discuss consequences of Kazakhstan's joining the WTO basing on various factors and economic and social state of the country.